

Referring to the 14 stations of Via Dolorosa, the lecture held by architect Miklós Kampis at the conference dedicated to the memory of Imre Makovecz in Kaposvár on May 26, 2017 was entitled 'Stations'. At the time of the events in October 1956, Imre Makovecz was 21 years old, and a student at the Budapest University of Technology. The unfolding events left a permanent mark on his life and career. Deeply immersed in anthroposophy, he wrote: "My life and activity progress along the clearly defined axis of anthroposophy, which offers me a key to understanding the world as it is." Founded in 1970, his private school was intended to increase the awareness of the need for an internal spiritual anchoring of architecture. The summer camp at Visegrád was another iteration of the same concept. At the camp, the most outstanding event was the visit of a group of Swedish, Danish and Norwegian anthroposophical architects led by Asmussen, an unforgettable experience for visitors and participants alike. The Kós Károly Association was founded in 1989, in cooperation with the participants of the Visegrád camp. Makovecz is also credited with laying the foundation of the Hungarian Academy of Arts, whose founding members unanimously elected him President. The Hungarian Pavilion in Sevilla left such a deep impression on Charles, Prince of Wales, that he visited Makovecz in his home on the Villányi Street. Thanks to their close relationship, the students and teachers of the Kós Károly Association had the useful opportunity to cooperate with the international Prince of Wales's Institute of Architecture. In early June 2014, Makovecz travelled to Rome where the Pope blessed his plans for the construction of a church to the Apur Vilmos Square. To our great sorrow, we soon had to lay him to rest in the funeral home, designed by himself, of the Farkasréti Cemetery.

MAKOVECZ- EMLÉKKONFERENCIA

— STÁCIÓK

A 2017. május 24-én rendezett kaposvári Makovecz-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

Fotó: **Dénes György**

Részletek Makovecz-épületekről.

Makó, Szigetvár, Visegrád, Piliscsaba, Százhalombatta

... Ó, ki a rendet új életre borzolod
emlékezés, Te légy velem...¹

Kampis Miklós

Ebben az írásomban azt kísérlem meg érzékeltetni, hogy Makovecz Imre nem egyszerűen egy kiváló építész volt, hanem a 20. század második felének szellemi értelemben, a magyarság és Európa tekintetében² egyaránt kiemelkedően fontos alakja. Írásaiban, interjúiban, előadásaiban mind a magyarság, mind az egyetemes szellemi élet szempontjából megrendítő és számunkra rengeteg tanulságot tartalmazó gondolatot közölt. Valamennyi tettét szellemi forrásként értelmezve hosszú időre szóló, meghatározott tennivalókat kapunk. Makovecz Imre építészetéről ezért most nem szólok. Építészetét - felfogásom szerint - nem végcélként tekintette, hanem eszköznek az emberek, a magyarság felemelkedése, a Kárpát-medence szellemi egységének megteremtése, az Ég és a Föld újbóli összekötésének érdekében. Valójában tehát nem házakat, hanem embereket, közösségeket és országot épített. Ezért most leírom életének 14 állomását, stációját,³ kiemelve az 1954–2011-es évek közötti egyéb események közül, amelyek Makovecz Imre életének, szellemi, belső lényének meghatározó tényei, tevékenységei, cselekedetei, történései voltak.

Az 1. stáció: 1956 forradalma

Ez az esemény egész életének meghatározó élménye volt. 21 éves, harmadéves műegyetemi hallgatóként aktív résztvevője, Mariann örnagy egyik helyettese. Ezekkel soha nem dicsekedett, szűkebb körben közölt csak különböző részleteket. Az azóta eltelt 62 évben számtalanszor felidéztek, megbeszéltek, elemeztük azt, hogy ott voltaképpen mi történt, mi az, amit akkor nem tudtunk, nem érzékeltünk. Nem tudtuk, hogyan provokáltak,⁴ hogyan fordították át az egész törekvést fegyveres felkelésbe, hogy váltunk a nemzetközi geopolitika játékszerévé. De akárhogy is történt, akárhogy is elbukott, Imrét akárhogy is kis híján megölték utána, annak a néhány napnak az emlékét, azt a felemelő érzést, a szabadságnak azt a fényes és örömmel átszött mámorító boldogságot sem tőle, sem generációjától többé senki el nem veheti. Ez örökké vele és velünk marad.

A 2. stáció: Makovecz Imre antropozófiai tanulmányai

Antropozófiai tanulmányait Szabó Sipos Tamás javaslatára Kálmán Istvánnal együtt 1954-től hét éven keresztül, lakásokon bujkálva, egyetemi tanulmányai

alatt szorgalmasan folytatta. Az idős antropozófusok tudásának megszerzése által, azt megemésztve, átdolgozva, belső erővé változtatva szívta magába az antropozófia szellemiségét.⁵ Ebben az időben erről mi, évfolyamtársai nem tudunk. Az idős antropozófusok között igen kiváló emberek voltak, akik azonban rettentően féltek. Nem is nagyon érintkeztek egymással: magányukba temetkezve, közösséget nem alkotva, felfogásuk erősen különbözött. Imréék viszont valamennyi idős antropozófust látogatták, így minden felfogásbeli különbséget megismertek. Makovecz Imre ezt a szellemi tartalmat nem teóriaként kezelte, hanem cselekvésének inspirációjaként használta. Kevés olyan antropozófus létezik a világban, aki ezt így meg tudta tenni – például Joseph Beuys. Aki viszont ezt a valódi, eleven forrást saját gondolkodásában nem tudta megteremteni, annak az eszme dogmaként nehezedett belső életére. Számára ez világos inspiráció volt, amelyet tovább

¹ Idézet Devecseri Gábor verséből.

² Porthogesi professzor könyvének alcíme: Makovecz Imre szerepe az európai kultúrában.

³ A 14 stáció a Via dolorosa 14 stációját kívánja felidézni.

⁴ 1956. október 23-án délután a Kossuth téren összegyűlt hatalmas tömegbe 18 óra körül hangszórókkal felszerelt autók hajtottak be, amelyekről Gerő Ernő beszédét közvetítették, aki lefaszította a téren tartózkodókat – ekkor lódult meg a tömeg a Rádió felé.

⁵ Az antropozófiát Magyarországon Nagy Emilné Gölner Mária terjesztette, aki Steinert személyesen ismerte, és ez idő tájt külföldön élt. Testvére, Gölner Lajos volt a rejtőzködő antropozófiai társaság elnöke, tőle is sokat tanultak. Az 1960-as években Imre és István belépett az Allgemeine Antropozofise Gesellschaft-ba [Általános Antropozófiai Társaság]. 1980 körül Imre kilépett, mondván, hogy az antropozófiát diszkreditálták.

fejlesztve, a megragadott eszmét a saját képére formálva, élete feladatának kialakítására használta. Innen származik hatalmas áttekintése a világ egészéről. Saját pontos megfogalmazása szerint: „*az én életemnek és tevékenységemnek van egy világos tengelye, ez az antropozófia, minden magyarázat ennek a ténynek ismeretében lehetséges*”.

A 3. stáció: a magán-mesteriskola

1970-ben, 35 éves korában indította ezt el saját lakásán, 10-15 fős csoportokban. Az építészoktatás hiányait akarta ezzel pótolni: a szellemi jelenlétre akarta a hallgatókat inspirálni, az állandó, folytonos áttekintést, tanulást, folyamatos belső szellemi életet akarta a tanítványokkal megszerettetni, elsajátíttatni, gyakoroltatni. A mesteriskola módszertani különössége volt, hogy egy-egy témakört egy-egy hallgatóra bízva, a következő alkalommal a hallgatónak erről ismertetést kellett adnia. Elemeznie, kritizálnia, megértetnie kellett a témát. A megértés folyamatának elemzése azt mutatja, hogy ha valaki valamilyen összefüggést, eszmét, információt kizárólag hallás útján fogad be, akkor

az ismeretnek legfeljebb 10%-át fogja fel. Ha a hallással látás is párosul, akkor 25-30%-át. A legtöbbet viszont – 75-80%-át – akkor tudja befogadni, ha saját, aktív tevékenységével szinte maga hozza létre az ismeretet. Saját megismerési folyamatában, naplója készítése során Makovecz ezt az elvet a végletekig fokozta.⁶

A 4. stáció: a mozgáskísérletek

Makovecz Imre antropozófiai tanulmányai során Svájcban, a Goetheanumban megismerkedett az euritmia – mozdulatművészet – szellemi alapjaival és tényleges megjelenésével. Láta Shakespeare: A vihar című drámájának euritmiai felolgozását. Maga az euritmia azt jelenti, hogy az emberek külső mozgása maga is beszéd. Egy-egy mozdulat különböző magánhangzókat jelöl, ugyanakkor egyfelől saját belső életüket, másfelől a környezet közvetlen hatására keletkező belső élményeiket fejezi ki. Két akkori MÉSZ mesteriskolai tanítványával, Gerle Jánossal és Sáros Lászlóval dolgozták ki és végezték el a mozgáskísérleteket, Csák Miklós fotós segítségével. Az emberi lény környezetének négy alaphelyzetét határozták meg – síkságon, lejtőn, szakadék szélén,

szakadékban –, és a fentiek alapján az ezekhez tartozó mozgásformákat játszották le. Az ennek eredményeként megjelenő téri-képi világ nemcsak önmagában jelentős, hanem a hozzá tartozó szövegek, értelmezések, elemzések tartalmában is. (Meg kell jegyeznünk, hogy ugyanebben az időben Hajnóczy Gyula professzor tér-elméletéhez különféle természeti környezeteket rendelt, és megkísérelte elemezni a környezet hatását az emberi lélekre.) A szövegek összefoglalásában tizenkét témát foglaltak meg, ebből egyet idézek – hogy legyen miről gondolkodni –: „*a szimmetria a mozgás törvényének képe, a lények okának képe*”.

Az 5. stáció: az észak-magyarországi oktatási kísérlet

A 70-es évek elején négy általános iskolában (Diósgyőr, Miskolc 1, Miskolc 2, Tokaj) zajlott: négy csoportban tizenhat művész vett részt a kísérletben. A négy csoport mindegyikének volt egy alaptézise (kuckó, vizuális nevelés, aktív együttműködés, közös alkotás). Mind a négynek közös vonása, hogy a gyerekek aktivitására, tevékeny részvételére, önálló cselekvésére apellált, ezáltal segítve elő a körülöttük és bennük lévő erők és viszonylatok

megértését. A kísérlet ugyanakkor a közös munka, a közös alkotás, a közös játék révén az identitástudat megerősödését is szolgálta. Példa erre a fehér műanyag zsákokba tömött szalmazsákokból a tokaji hegyoldalra kiírt Magyarország szó, vagy a közös várépítés, és a Toldi történetének közös eljátszása. Az egész folyamat végkövetkeztetése, egyben a nevelési kísérlet alapelve a következő volt: „*Emberről csak bizonyos művészi képességgel és szeretettel lehet. A pedagógia művészet*”.⁸

A 6. stáció: két magánpályázati kiírás, a Minimáltér és az Álarc nélküli bál

Az első Gerle Jánosé lakásán, a másik egy nagy, zöld gyepes telken zajlott le, az Őz utcában Budán, egy óriási fa környezetében. Az elsőn több külföldi részvételével kb. 20-30 ember, a másodikon 10-15 ember vett részt. Mindkettő kiírása igen mély gondolatokat tartalmazott, a beadott pályázatok igyekeztek azt megközelíteni. Formailag mind a kettő az avantgárd performance-ok alakját öltötte magára, ugyanakkor rendkívül mély szellemi tartalmat hordozott. A pályázatok résztvevői teljesen különböző válaszokat adtak a feladatra, a kiírásnak megfelelő tartalomról beszéltek. Mindkét pályázat

ról „szamizdat” színvonalú kiadvány készült. Az elsőről készült kiadvány utolsó pályázatában Sáros László egy csecsemő boncolását fotózta le, bemutatva, hogy mi az a létező legkisebb tér, amit egy emberi lény ebben a világban elfoglalhat.

A 7. stáció: a visegrádi tábor

Lényegében a magán-mesteriskola folytatása volt, egy elhagyott Visegrád környéki kőbánya területén. Az építészhallgatók részére létrehozott nyári építőtábor három ciklus során 30-40 ember számára jelentett az életüket szellemi értelemben megalapozó, tényleges, valóságos élményt. A tábor módszere az volt, hogy közösen kiválasztották a megépítendő objektum helyét és jellegét, majd minden résztvevő rajzolt egy tervet. Közösen megvitták, hogy melyik az, amelyik a legadekvátabb módon válaszol a feladat által feltett kérdésre. Ezután a rendelkezésre álló időben és anyagokból fel lehetett építeni a legjobbnak bizonyult elképzelést. Ez a Kenző Tange iroda módszere volt. Egy adott feladatnál belső pályázatot hirdettek és oldottak meg. A beadott pályázatokat a pályázók saját maguk bírálták el, és választották ki a zsűrizés során legjobbnak minősítettet. Ez a gyakorlat a

résztvevők számára különleges pszichikai állapotokat teremtett.⁹ A táborban a munkán túl különböző beszélgetések zajlottak. Ezek közül kiemelkedik az antropozófiáról szóló többszöri ismertetés, vagy a Gyűrűk Uráról folytatott beszélgetés. A tábornak két folytatása volt, az egyik a Kálmán István vezetésével kb. 80-100 fővel folytatott antropozófiai előadások sora a Magyar Építőművészek Szövetségében, a másik a Sopron környéki karácsonyi játékok betanulása, és legalább 15-20 helyen való eljátszása. A visegrádi tábor kiemelkedő eseménye az Asmusen vezette svéd, dán, norvég antropozófus építészek látogatása volt, amely mind a látogatók, mind a hazai résztvevők számára nagy élményt jelentett.

A 8. stáció: a graz-schlossbergi barlang

Az Orwell-évben, 1984-ben Makovecz Imre meghívást kapott Grazba a fent jelzett barlanghoz, sok más művésszel együtt. A feladat az volt, hogy az általuk elfoglalt barlangrészen egy tetszőleges művel üzenjenek a jövőnek. Makovecz Imre saját szövege szerint: „*Mit tehet az ember, ha azt a feladatot kapja, hogy a hazugság homályát az igazság fényével világítsa át? Mit tehet az ember, ha a föld bitorló fejedelmét sötét erők serege,*

⁶ Naplójából világosan látszik, hogy számára a megismerés folyamata nem egyszerűen passzív befogadás volt, hanem saját akarattal szellemi erőfeszítésének megteremtett eredménye.

⁷ Hajnóczy Gyula: *Az építészeti tér genezise* (kézirat).

⁸ Ebből látszik, hogy a nevelés tekintetében sokkal nagyobb a baj, mint amit manapság az emberek gondolnak. A Waldorf-iskolák ezt a bajt, a szeretet hiányát igyekeznek pótolni.

⁹ Lelkükben el kellett tudni viselni azt, hogy talán nem az ő tervük a legjobb. Az egész folyamat a tárgyilagos szemléletre nevel.

korcs mutációk szolgálják? Le kell ásnia abba a mélységbe, ahol sötét erők laknak, az érzék alatti világba, a megfordult idő világába, és ott kell elhelyeznie a világ szellemi alapját képező kincset, a dinamikus egyensúly öskéjét”.¹⁰ Makovecz Imre ekkor már a hivatalos tudomány szerint „palmettás” díszítésnek hívott díszítményekről rég kiderítette, hogy azok tulajdonképpen a térbeli, több ezer éves jin-jang jel síkba terítése. Emberi vérral rajzolta tele a barlang falát, és az ebből a jelből teremtett hálózatfelület mintáival, és hófehér kögolyókra írta fel az igazság szavát – a jövőnek. Használati utasítást is írt, miszerint egyszerre csak egy ember lépjen a barlangnak ebbe a részébe, senki ne legyen vele, csak az a félelem, amelyet magában hordoz.

A 9. stáció: a Kós Károly Egyesülés

1988 decemberében Kaposváron határozta el hét kissevőkezet az Egyesülés megalakítását. A bíróság 1989 júniusában hozta meg az Egyesülés bejegyzéséről szóló végzést. Makovecz Imre és munkatársai – a visegrádi tábor volt hallgatói, Imre közvetlen barátai és számos csatlá-

kozó cég – a KKE feladatául, programjául a lapalapítást, az építész vándoriskolát, a vállalkozásfejlesztést jelölték meg az állandó közös tanuláson, együttgondolkodáson kívül.¹¹ Az eredeti alapokmány szövege szerint a Kós Károly Egyesülés „a szabad szellemi élet intézményes formája”. Makovecz Imre évtizedeken keresztül sorozatosan aktuális témákat, feladatokat, konkrét tennivalókat határozott meg, aktuális célok érdekében irányította, vezette az Egyesülést. Mindez a KKE jelenlegi működésében pótolhatatlan hiányként jelenik meg. Mindeközben maradt a feladat: fenntartani és fejleszteni mindazt, ami létrejött.

A 10. stáció: a Magyar Művészeti Akadémia megalapítása

Ismereteim szerint az akadémiának 15 alapító tagja volt. Ők egyhangúlag Makovecz Imrét választották elnöknek. Az egyesület megalakulása nem volt mentes áskálódásoktól, jóllehet az alapító tagok a legkülönbözőbb felfogású, világnézetű, irányzathoz tartozó művészek voltak. Példa erre a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökének, Kosáry Domokosnak a kísérlete. A professzor magához hívta Imrét, s fel-

ajánlotta: ha felfüggesztik az egyesület létrehozását, akkor őt felveszik a Magyar Tudományos Akadémiára. Imre szó nélkül felállt, és távozott a megbeszélésről. Ebből világosan látszik, hogy egy általános polgári morális felfogás képtelen a szellemi valóságot felfogni. Így jött létre az MMA ellenpárja, a Széchenyi Művészeti Akadémia, világosan tükrözve a magyar művészeti élet kettős csillagrendszerét. A Magyar Művészeti Akadémia az alapítók szándéka szerint azért jött létre, mert a Magyar Tudományos Akadémia eredeti, alapításkori feladata jelentős mértékben módosult a természettudományok időközben bekövetkezett, és előre nem látható fejlődése okán. Ezért szükségesnek látszott egy különálló intézmény létrehozása, amely kizárólag a művészetek otthonaként szolgál. Makovecz Imre jelenleg is – az óta köztestületté vált – Magyar Művészeti Akadémia örökös tiszteletbeli elnöke.¹²

A 11. stáció: a sevillai pavilon

A megbízás körüli visszasságok következtében alig maradt idő a tervezésre és a kivitelezésre. Makovecz Imre a tervezésen felül a fővállalkozást is felvállalta.

Így került a kivitelezés a gálofai csapat-hoz, amely – a spanyol alvállalkozókkal és a székely ácsokkal kiegészülve, Deák László fő-építészvezető és Lomnici Péter építészvezető irányítása mellett – bravúros sebességgel felépítette és időben átadta a művet. A közreműködők közül meg kell még említeni Lantos Ferenc magyar származású spanyol építész, aki a terveket honosította, Kis Ferenc zeneszerzőt a zene, Dárdai Pált, az eredetileg vetített film elkészítőjét, és Vajda Ferenc szcenikust. Maga a pavilon koncepcióját tekintve a magyarságot Kelet és Nyugat közötti határhelyzetében ábrázolja. A pavilon hét tornyának ezt a kettősséget tükröző kialakításával és a tornyokban elhelyezett harangjáték, a déli harangszó megelevenítésével az üvegödémre helyezett, gyökérzetével és koronájával együtt megjelenő gemenci tölgyfával a világkiállítás egyik szenzációja volt. A pavilon átadásának ebben az évben ünnepeljük a 25. évfordulóját.¹³

A 12. stáció: Károly walesi herceg

A trónörökös az építészet nagy rajongója. Működik egy *Prince of Wales's Institute of*

Architecture nevű, nemzetközi építészeti továbbképző intézet, amellyel a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának hallgatói és tanárai a későbbiek során egyaránt kapcsolatba léptek. A sevillai világkiállítás alkalmával a herceg képviselte az angol királyi családot. Kíséretének tagjai egyszer csak észrevették, hogy a herceg nincs velük. Az egyik kísérőnek eszébe jutott, hogy hol kell keresni – és íme, ott állt a walesi herceg a magyar pavilonban az üvegödémén, a fa előtt. Ezután a herceg a következő levelet küldte Imrének:

„Tisztelt Makovecz Úr!
Ön valószínűleg tudja, hogy már eddig is nagyra értékeltem munkáit, de miután belülről is megnéztem a pavilont, még jobban tiszteltem alkotó tehetségét. Úgy érzem, hogy a pavilon a józan gondolkodás őrtornya egy materialista és középszerű világ örvényében. A pavilon a hit, az összhang, és mindenekelőtt az igaz humanitás szimbóluma.

... a legemlékezetesebb sajátosság a fa illata, a toronyban a faszervezet pusztán hagyott csodálatos látványa volt. A fa gyökereivel az üvegödémbe ágyazva egy igaz tehetség zseniális ötlete... Szeretnék teljes szívvel, a legmelegebben gratulálni Önnek.
Nagyon nagy baj, hogy az emberek többsége, úgy tűnik, azzal áltatja magát, hogy a mai világban a technológia az egész élet alapja, semmint annak csak egy hasznos és fontos aspektusa...”

Amikor a herceg Budapesten járt, kikötötte, hogy találkozni szeretne Makovecz Imrével. A találkozás körülményeit illető visszasságok végül is azt eredményezték, hogy a herceget Imre a saját lakásán fogadta. A magyarok persze megtudták, hogy az angol trónörökös megjelenik a Villányi út 8. számú háznál, ezért nagy csődület támadt, és a forgalom leállt. Ez a kapcsolat

a későbbiek során – meghiúsítva egy londoni kiállítást, és egy kiállítási pavilon létrehozását – végleg megszakadt.¹⁴

13. stáció: a pápa meglátogatása Rómában

2014. június elején XVI. Benedek pápa pappá szentelésének 60. évfordulójára a Vatikán szervezésében hatvan keresztény művészt hívtak meg a világ minden tájáról, köztük Makovecz Imrét. Imre egy, a templomairól remek fotókat tartalmazó könyvet, és az Apor Vilmos téri templomról saját kezűleg készült rajzait adta a pápának. A pápa a tervrajzokat megáldotta. A megáldott terveken szereplő tervblog, Imre építészeti főművének megvalósulása értetlenségek és hatalmi okok következtében bizonytalan helyzetbe került. A vatikáni művészettörténész Imre építészteréről olyan jellemzést adott, amely a cseh konstruktivista építészet és a barokk építészet vegyítésének gondolatát tartalmazta. Ebből világosan látszik, hogy Imre építészeti érzékét csak rendkívül érzékeny belső lelki állapottal lehet megközelíteni. Ez alkalommal találkozott Makovecz Imre az általa igen tisztelt észt zeneszerzővel, Arvo Parttel.

¹⁰ Ez Imre egyik legdrámább szövege, vessük össze ezt a mai állapotokkal.

¹¹ Emlékezetem szerint a folytonos tanulást-tanítást jómagam, a vándoriskolát Salamin Ferenc, a lapkiadást Gerle János, a vállalkozói klubot Kálmán István szorgalmazta.

¹² Valószínűleg manapság Imre innen is kilépné, mert képtelen lenne elviselni a szükségszerűen bekövetkező irgalmatlan bürokráciát a szellemi élet, szellemi pezsgés helyett, és a kialakult eseményekre koncentráltól áltevékenységet.

¹³ A 25. évfordulón a Kaposvárott megnyílt kiállítás terében 2017. május 24-én a pavilont építők találkozóját ünnepeltük, ami a megyei építészkamara elnökének ötlete volt.

¹⁴ A herceg, aki ekkor még trónörökös volt, Londonban akart felállítani egy Imre által tervezett kiállítási pavilont, benne Imre kiállításával. Ezt ugyanazok az erők akadályozták meg, amelyek a trónöröklést is.

14. stáció: a temetés

A Farkasréti temető általa (és Mezei Gábor által) tervezett ravatalozójában helyezték el a koporsót, amely előtt az emberek reggel 9-től róhatták le kegyeletüket. A temetés szervezését a kormány, a Honvédelmi Minisztérium, a Művészeti Akadémia és a Kós Károly Egyesülés intézte. A temető kordonokkal elkerített részében kb. 600 meghívott tartózkodott és hallgatta a búcsúbeszédet, a több tízezres tömeg pedig a kordonon kívül várakozott. A koporsót a szertartás után hat-hat váltott katona vitte a sírig. A kordonon kívül rekedt emberek nyújtogatták befelé az ott vonuló meghívottak részére virágaikat, hogy azokat is dobják be a sírba. Amikor megtudták, hogy ezen az úton nem jutnak el a sírhoz, meglódultak a domboldalnak, és sírokon, utakon, ösvényeken keresztül mentek a sír felé. Mire a székely zenekar által muzsikaszóval kísért menet a sírhoz ért, több tízezres tömeg állta körül a kordonon kívül a sírt, és énekeltek. Énekeltek a Himnuszt, a Szózatot, a Székely himnuszt, a Boldogasszony anyánkat és mindent, ami eszükbe

jutott. A végén trombitaszó hallatszott, takarodót fújva. Ezt a stációt Imre jóval korábban leirt szavaiból idézve¹⁵ kell befejezni: „*Valójában csak egyet szerettem volna építeni, egyetlen láthatatlan házat, melyet előttem mások már régen megépítettek, nekem csak láthatóvá kellett volna tennem. A rám szabott ítélet szerint embernek kellett lennem, így azt az egy láthatatlant sok kis jelentéktelen láthatóval helyettesíttem, tudatlanul felejtve a legfontosabbat. Sok tanítványt neveltem, a legfontosabbakat azonban nem tudtam átadni nekik. Magamra maradtam, ember lettem egészen, így halok meg. Csönd van körülöttem, az Ő csöndje. Csöndjét, más szóval hallhatatlan szavát szolgálai őrzik.*”

A jelenkor egyik legnagyobb tévedése a felejtés, az amnézia. Pedig életünk, éntudatunk alapja az emlékezés. „... *aki nem tud magával elszámolni legalább 3000 évvel, az sötétben tapogatózva él egyik napról a másikra*”. S íme, mi még 50-60 évre sem akarunk, vagy tudunk emlékezni. Goethe írta le valaha azt is, hogy „*ha ránézünk egy emberre, belső életét,*

valódi lényét nem látjuk, de állítsuk magunk elé tetteit, s előttünk áll belső élete és lényé”. Ezek a stációk – szándékom szerint – ezt a képet adják, ha csonkán és töredékesen is. Remélem, az égiek és Imre megbocsátja, hogy az önkényesen választottak köréből kiemeltem néhány olyan eseményt, amely vagy Kaposvárhoz, vagy Somogyhoz kötődik. Ha megfigyelték, szinte minden stációnál, minden történetben van valami, aminek nem kellene ott lennie: rontás, kudarc, rombolás. A legtöbb történet mégis egyszerre a megtörtént és a megtörténhetett volna. E 14 stáció képe, amely tudatunkban egyetlen képpé nemesedhet, s egy időtlen tartamban lebeg és ragyog, igyekszik megmutatni, hogy ebben a cselekvéssorban, ebben az életútban, egy kiemelkedő szellemi lény életében hogyan mutatkozik meg, hogyan bontakozik ki, hogyan tükröződik különös módon az öt géniusszal megáldott vagy megvert Kárpát-medence sorsa, a magyarság sorsa, a sorsunk, és hogy e különösségekben miként jelenik meg az általános törvényszerűség, a szellemi világ mindent és mindenkit átfogó egyetemes oksági törvénye:¹⁶ az emberi sors.

¹⁵ Ezt a szöveget *Hozzászólás* címmel legalább 11 évvel halála előtt írta. Ebből látszik, hogy hosszú ideig készült az átlépésre, s hogy hosszú ideje időnként már csak testben volt jelen.

¹⁶ Az antropozófia tanítása szerint életünk nem véletlen események valószínűségi számításával vagy játékelmélettel követhető halmaza, hanem ok-okozati következménye az előző életünknek.

